

8. Cadier D. Is the European Neighbourhood Policy a Substitute for Enlargement?// Luc Brunet (ed). The Crisis of EU Enlargement. – London: London School of Economics. IDEAS Special Report. – 2013. – P.52–58. – доступно з <http://www.lse.ac.uk/ideas/publications/reports/pdf/sr018/cadier.pdf>.

9. JOINT COMMUNICATION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS Review of the European Neighbourhood Policy {SWD(2015) 500 final}

С. І. Максимов¹

КАНТІВСЬКИЙ ПРОЕКТ ПРАВОВОГО СВІТОВОГО ПОРЯДКУ І СУЧАСНІСТЬ

Кантівська концепція «вічного миру» і союзу держав, яка була сформульована близько 220 років потому, продовжує бути предметом філософських та політико-правових дискусій. З одного боку, її вважають втіленням прекрасного, втім далекого від життя ідеалу, з другого – сприймають як проект, з яким – за глибиною думки і реалізмом – нічого не може бути поставлено поряд [1].

Цей проект утверджує ідею миру на основі права. «Вічний мир» предстає як стан звільнення від війни і впровадження панування права. Тому в глобальному, або міжнародно-правовому, вимірі він може бути представлений як проект правового суспільства [2, с. 16], тобто союзу правових співтовариств, правових держав, в центрі уваги якого знаходиться питання: на яких підставах можливий мир?

Щонайпершою умовою вічного миру, за Кантом, є республіканський громадянський устрій у кожній державі, або правова держава. Така держава є суб'єктною умовою можливості вічного миру. З одного боку, вона характеризується бездоганністю свого походження, тобто «бере початок у чистому джерелі права», а з другого боку, «вона відкриває перспективи бажаного результату, а саме вічного миру» [3, с. 203]. Для обґрунтування своєї позиції Кант посилається на розсудливість як якість громадян – автономних суб'єктів правової держави (суспільства). Подібно до

¹ Доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, професор кафедри філософії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

своїх громадян така держава у відносинах з іншими державами розглядається як моральний суб'єкт.

На користь неминучої здійсненності ідеї вічного миру, а також можливості і необхідності утворення союзу держав, їх об'єднання в міждержавну федерацію Кант наводить три види доводів: 1) прагматичний, як апеляція до необхідності подолання небезпек, що спричиняють війни, шляхом міцного миру; 2) телеологічний, який виходить з поняття людської природи і загального задуму природи щодо людського роду; 3) деонтологічний, тобто апеляція до «правового принципу», який Кант розуміє широко і детально роз'яснює.

Правовий доказ діє не поза волею окремих людей і людства в цілому, як попередні два, а належить до сфери свідомої діяльності індивідів, державних органів і міжнародних організацій. Саме виникнення права є, за Кантом, наслідком бодай часткового усвідомлення завдань природи щодо людського роду, а також усвідомленням небезпек, які виникають від непокори щодо такого роду велінь. Тут слід мати на увазі вже не логіку «природи», а логіку права, що орієнтується на конструкцію суспільного договору. Подібно до того, як біди насильства змушують народ скоритися публічним законам і перейти до політичного (громадянсько-державного) стану, злигодні, яких зазнають держави від безперервних воєн, змушують їх перейти до космополітичного (всесвітньо-громадянського) стану [4, с. 103].

Кант вважав, що суспільний договір, за допомогою якого досоціальні індивіди з первинного природного стану увійшли до національного співтовариства громадян, залишається незавершеним, поки ці ж таки громадяни не знайдуть аналогічного виходу із заснованого на конкуренції міжнародного природного стану. Вихід із цього стану Кант пропонує шукати на шляху глобалізації правових інститутів і прав людини. Тому до вимог про те, щоб громадський устрій у кожній державі був республіканським [3, с. 267], а міжнародне право ґрунтувалося на федералізмі вільних держав [2, с. 271], він додає вимогу визнання права всесвітнього громадянства [3, с. 276]. Наголошуючи на глобальному характері правового життя («А позаяк більш чи менш тісне спілкування між народами землі розвинулося всюди такою мірою, що порушення права в одному місці відчувається у всіх інших»), філософ наполягає на реалістичності свого проекту: «...ідея права всесвітнього громадянства є не фантастичне або безглузде уявлення про право, а необхідне доповнення неписаного кодексу державного і міжнародно-

го права до публічного права людини взагалі і тому до вічного миру» [3, с. 279].

За часів Канта перші два види правового устрою вже були, бодай частково, реальністю, що вже здійснилася. А ось третій вид тільки останнім часом частково стає реальністю (у вигляді правової структури об'єднаної Європи), а частково – питанням недалекого майбутнього. Але при цьому третій пункт і логічно й історично впливає з перших двох: інтеграція держав у більш тісні союзи (за типом федерації або іншого устрою) – результат багатомісячного розвитку правових форм у всіх їх різновидах (від процесів свідомості, приватних і конкретних дій окремих громадян, договорів держав – до створення міждержавних коаліцій, які хоч і розпадаються, але на якийсь час є дієвими). З погляду кантівської концепції вічного миру, республіканізм як правовий внутрішньодержавний устрій є необхідною передумовою, без якої неможливий рух народів до гарантованого і довготривалого миру між ними, а також до союзу держав, що спираються на право.

Кант бачить спорідненість між логікою підкорення закону кожного громадянина держави (тобто логікою республіканізму) і логікою підкорення праву у відносинах між державами, а потім і всередині об'єданого союзу держав. Але, враховуючи всю трудність цього процесу, Кант рекомендує не керуватися відразу позитивною ідеєю світової республіки, а спочатку мати на увазі лише негативний сурогат союзу, що відкидає війни, який міцно існує і постійно розширюється, який може стримати потік ворожих праву і людині схильностей, при збереженні, однак, постійної небезпеки їх виявлення. Ці прогнози-застереження Канта збулися. Союз держав виникає не раніше, ніж формуються правові держави.

Проте справедливо і зворотне: правова держава в точному значенні цього поняття не може бути реалізованою поза співтовариством держав, а тільки в ньому і завдяки йому. Добробут і демократія в національних масштабах ще не є стійкою ознакою існування правової держави, якщо економічний і політичний прогрес в одному місці призводить до застою, або навіть до регресу в іншому місці планети. А тому правову державу не можна побудувати суто партикулярно, відособлено, це можливо тільки в союзі держав і націй. Той, хто виступає за правову державу, завжди одночасно сприяє здійсненню проекту всесвітньо-громадянського суспільства.

При цьому легітимація загальних наднаціональних органів, передбачуваних таким проектом, може бути забезпечена в процесі універ-

сального дискурсу, в якому неупереджена думка перевіряється всеосяжним процесом обговорення, за правилами якого всі його учасники повинні рівною мірою брати до уваги і точки зору решти учасників. Цій меті повинні сприяти правові процедури як на глобальному, так і на внутрішньому рівні [1, с. 16]. При цьому пріоритетною, безумовною основою і темою такого дискурсу повинні бути права людини як етичні принципи, що виражають мінімальні умови ставлення людини до іншої людини, що вимагають актуалізації і розвитку власне людських можливостей.

В пострадянській філософській і юридичній літературі побутує точка зору, що заперечує універсальність ідеї прав людини під виглядом протидії «вестернізації» і відстоювання власного цивілізаційного розвитку [5, с. 78]. Проте в такій позиції, так само як і в позиції комунітаристів недооцінюється роль прав людини як необхідної умови «мирного», а отже, і правомірного співіснування громадян усередині національних держав і співіснування різних держав між собою.

Права людини, відповідно до кантівської концепції, належать до чистих принципів права, які слід розуміти як об'єктивну реальність, тобто мати на увазі їх здійсненність: відповідно до них слід чинити як громадянам усередині держави, так і державам у відносинах між собою. Тому вони є необхідними умовами людського існування і комунікації, причому як у внутрішньодержавних масштабах (дополітичні, безумовно значущі і невід'ємні підстави сучасної державності, або принципи легітимації), так і в масштабах міждержавних відносин (умови можливості співіснування і співпраці різних культур в межах світової спільноти). Така постановка питання дає змогу вирішити, здавалося б, непримиренну суперечність між позиціями універсалізму прав людини і плюралізму культурної своєрідності, а саме – право на культурну ідентичність може бути розглянуто як значуще для всіх людей індивідуальне право.

Права людини важливі і виправдані для кожної людини як умова її самореалізації і збереження ідентичності, що стає можливим лише тоді, коли всі учасники правового дискурсу рівні і поважають права інших. Універсальні принципи справедливості важливі і виправдані і для певного співтовариства як умови збереження його культурної ідентичності і ненасильницького самоутвердження, що також стає можливим лише тоді, коли визнається рівність культурних традицій і поважаються права інших.

Два моменти у виправданні ідеї прав людини взаємопов'язані, оскільки мова права і правового етосу єдині як у внутрішньодержавному, так і в міжнародному аспекті. В сучасній світовій ситуації не може бути визнаною гідною довіри та держава, яка, у свою чергу, не демонструє довіру до своїх громадян, до їх вільної і доброї волі. Тим паче, що вільна самореалізація особи не тільки не несе загрози збереженню культурної ідентичності всього народу, але, навпаки, сприяє її вияву. Нормативний пріоритет принципів прав людини не тільки не заперечує плюралізму культур, але й забезпечує можливості співіснування і співпраці різних культур як у межах світової спільноти, так і всередині кожного суверенного соціального організму.

Таким чином, вищим етичним орієнтиром для людини як учасника історичного процесу Кант вважав правоупорядковане співтовариство правових держав, що забезпечує міцний мир між народами. Подібний фінальний стан історії можна мислити лише як віддалений, можливо навіть такий, що лежить в нескінченності ідеалу. Разом з тим, воно внутрішньо неспростовно для морального суб'єкта і входить до структури його актуальної правосвідомості: до будь-якого суспільного конфлікту суб'єкт цей повинен поставитися так, ніби він від народження був громадянином світу і членом правового суспільства, що вже утвердилося. Привабливість позиції Канта полягає в тому, що він прагнув поєднати міждержавний і навіть ширше – міжкультурний аспект людського спілкування і дискурсу з внутрішньодержавним, внутрішньо-культурним аспектом на основі єдиної фігури «людини правової» як громадянина миру. Співтовариство правових держав і співтовариство правових осіб може і повинне ґрунтуватися на одних і тих самих принципах справедливості і права, які зрозумілі будь-якому здатному до самостійних думок учаснику правового дискурсу.

Отже, кантівський філософський проект може і повинен розглядатися як грандіозний проект правового стану суспільства у всесвітньо-громадянському масштабі, коли правове суспільство буде не просто характеристикою лише окремих країн і культур, в яких діє принцип верховенства права, але й характеристикою загальноцивілізаційного стану, подібно до концептів постіндустріального й інформаційного суспільства. На скептичні зауваження опонентів можливості світового правового порядку можна відповісти словами Канта щодо альтернативи його проекту: або вічний мир між народами, або кладовищенський спокій.

Література:

1. Хабермас Ю. Кантовский проект конституционализации международного права: есть ли у него будущее? / Ю. Хабермас // Проблемы философии права. Міжнародний часопис. Том. IV–V. – Київ-Чернівці: Рута. – С. 7–16.
2. Максимов С. І. Філософія права: сучасні інтерпретації : вибр. праці: статті, аналіт. огляди, переклади (2003–2011). – 2-ге вид., допов. / С. І. Максимов. – Х. : Право, 2012. – 432 с.
2. Кант И. К вечному миру // Кант И. Соч.: В 6 т. – Т. 6. – М., 1966.
3. Кант И. О поговорке... // Кант И. Соч.: В 6 т. – Т. 4. Ч.2. – М., 1965.
4. Честнов И. Л. Универсальны ли права человека? / И. Л. Честнов // Правоведение. – 1999. – № 3.

Л. М. Герасіна¹

МОДЕРНІЗАЦІЯ ГЛОБАЛЬНОГО СВІТОПОРЯДКУ ПІД ВПЛИВОМ РІЗНОМАНІТТЯ МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ

Для розкриття змісту, формату і структури зв'язків у міжнародній спільно́й науко́ю було внесено категорію «світовий порядок», який має тенденції до постійних порушень та відновлення. Відповідно, його збереження і збалансування стало найважливішим пріоритетом світової політики, що вимагає активних дій і доброї волі з боку всіх учасників міжнародних відносин. З поч. 90-х років ХХ ст. почав формуватися новий «глобальний світопорядок», вже не пов'язаний із конфронтацією та боротьбою антагоністичних політичних систем, а зорієнтований на принципи глобальної взаємодії, міжнародної співпраці та партнерства.

Світова політика, що є універсальним виміром розвитку сучасної цивілізації, змістовно залежить не стільки від досвіду окремих країн, їхніх політичних інститутів, скільки від якостей політичних еліт і загальних тенденцій політичної еволюції людства. Це – сфера неподільної взаємодії між суб'єктами міжнародних відносин з приводу їхньої політики стосовно одне одного та у напрямку вирішення загальносвітових проблем; і водночас, сукупна міжнародна діяльність суверенних держав та інших міжнародно-правових суб'єктів на глобальній світовій арені,

¹ Доктор соціологічних наук, професор, професор кафедри соціології та політології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого